

DOCUMENTE CARTOGRAFICE DESPRE BUCUREȘTI LA FINALUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1774-1848)

Ana-Maria LEPĂR¹

Cuvinte-cheie: Purcel; Ernst; Kiseleff; Sulzer; Hartingh; București.

Keywords: Purcel; Ernst; Kiseleff; Sulzer; Hartingh; Bucharest.

Rezumat: Scopul acestui articol este de a analiza planurile în care este reprezentat orașul București la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. După cum era de așteptat, majoritatea sunt hărți militare, întocmite de către austrieci și ruși, interesați să identifice „punctele strategice” în oraș (hanuri, drumuri de acces etc.), în contextul războaielor cu Imperiul Otoman, care au afectat și Principatele Române (Războiul Ruso-austro-turc 1787-1792, Războiul ruso-turc 1806-1812, Războiul ruso-turc 1828-1829).

Cu ajutorul acestor planuri, găsim informații sumare despre drumurile de acces în oraș, despre drumurile podite și nepodite, despre podurile existente peste Dâmbovița și despre câteva construcții mai semnificative (Mitropolia, Curtea Domnească, hanuri, biserici). Pe hărțile militare întocmite în perioada de studiu sunt marcate maidanele și zonele mai înalte din oraș, care ofereau perspectivă lărgită armatei cantonate aici.

Hărțile despre București din perioada 1774-1848 pot fi împărțite în trei categorii, în funcție de scopul realizării: planuri militare (Specht, Purcel, Ernst, Hartingh etc.), planuri întocmite la inițiativă străină, cu scop informativ (Sulzer) și planuri întocmite la inițiativă internă, cu scopuri edilitare.

Abstract: The purpose of this article is to analyze the plans where the city of Bucharest is represented, at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. As expected, most are military maps, created by Austrians and Russians, interested in identifying „strategic points” in the city (inns, access roads etc.), in the context of the wars with the Ottoman Empire, which also affected the Romanian Principalities (Russian-Austrian-Turkish War 1787-1792, Russian-Turkish War 1806-1812, Russian-Turkish War 1828-1829).

Within these plans we find some data on access roads in the city, on unpaved and paved roads, on existing bridges over Dâmbovița and on some more significant constructions (Metropolis, Royal Court, inns, churches). We find as well the greenfields and higher areas of the city, which offered an extended perspective to the army stationed here.

The maps about Bucharest from 1774-1848 can be divided into three categories, depending on their purpose: military plans (Specht, Purcel, Ernst, Hartingh etc.), plans

1. Facultatea de Istorie, Universitatea din București; e-mail: amylepar@yahoo.com.

drawn up at foreign initiative, for informational purpose (Sulzer) and plans drawn up at internal initiative, for public purposes.

Prima mențiune a orașului București într-un document cartografic datează din 1492. Este vorba de un glob, realizat de geograful german Martinus Behaim (Cernovodeanu, 1959, pp. 25-26). În cartografia europeană, capitala Țării Românești este întâlnită sub diverse denumiri: „Bocaretz”, „Bucheresch”, „Bucharest”, „Bukorest”, „Bucorest”, „Bukarescht” (Toșa-Turdeanu, 1963, p. 205).

Dacă, până în secolul al XVII-lea, se cunosc doar șase hărți pe care sunt marcați Bucureștii, odată cu creșterea intereselor Imperiului Austriac și ale Imperiului Rus la Dunăre, informațiile despre poziționarea orașului sunt mai numeroase.

Problemele interne cu care se confrunta Imperiul Otoman începând cu secolul al XVIII-lea și-au pus amprenta și asupra politicii sale externe. Turcii deveniseră incapabili să-și gestioneze vastul teritoriu, ceea ce a alimentat dorința de expansiune în Europa de Sud-Est a celor doi vecini, Rusia țaristă și Imperiul Habsburgic. „Chestiunea orientală” a caracterizat relațiile politice și militare de la finalul secolului al XVIII-lea și tot secolul al XIX-lea, constând într-o succesiune de războaie între cele trei puteri. În această perioadă, Imperiul Rus și Imperiul Habsburgic au căutat să provoace diverse conflicte, care să le permită împărțirea teritoriului deținut de „omul bolnav al Europei” (Cernovodeanu, Edroiu, 2002, pp. 589-593). Conflictele de la gurile Dunării dintre cele trei imperii (austriac, rus, otoman) au transformat Țările Române în teatru de luptă.

Așadar, contextul politic a fost strâns legat de întocmirea primelor planurilor ale Bucureștilor. Necesitatea comandanților militari de a cunoaște mai bine locurile în care urmau să se desfășoare confruntările armate a fost un factor favorizant pentru analizarea și întocmirea primelor hărți ale orașului. Acestea au fost redactate în grabă, de diverși ofițeri austrieci sau ruși, scopul fiind identificarea resurselor și a punctelor de apărare.

Găsim informații sumare despre drumurile de acces în oraș, despre drumurile podite și nepodite din Capitală, despre podurile existente peste Dâmbovița și despre câteva construcții mai semnificative (Mitropolia, Curtea Domnească, hanuri). Pe hărțile militare întocmite în perioada de studiu, sunt marcate maidanele și zonele mai înalte din oraș, care ofereau perspectivă largită armatei cantonate aici. Datorită informațiilor sumare, planurile realizate de austrieci și de ruși nu „prezintă un fel de situații ale teritoriilor [...]”. Dincolo de valoarea lor documentară, aceste planuri nu pot fi, deci, folosite pentru o analiză a formelor urbane” (Harhoiu, 2005, p. 11).

Hărțile despre București din perioada 1774-1848 pot fi împărțite în trei categorii, în funcție de scopul realizării: planuri militare (Specht, Purcel, Ernst, Hartingh etc.), planuri întocmite la inițiativă străină, cu scop informativ (Sulzer) și planuri întocmite la inițiativă internă, cu scopuri edilitare.

1.1. Planuri cu scop informativ întocmite de străini

Planul Bucureștilor realizat de Sulzer și publicat în *Istoria Daciei Transalpine* în 1780

În istoriografia românească, Franz Joseph Sulzer (1727-1791) a fost considerat predecesorul teoriei imigraționiste. Lucrarea sa, *Istoria Daciei Transalpine*, publicată în 1781, la Viena, prezintă aspecte ale societății românești, cu care autorul era familiarizat. Sulzer a fost invitat în 1774 de domnitorul Alexandru Ipsilanti ca profesor de drept și de filosofie la Școala Superioară (Sulzer în *Călători*, 2000, vol. X, p. 454). Lucrarea lui Sulzer cuprinde și un plan al Bucureștilor, realizat doar cu scop informativ.

Pentru a înțelege mai bine configurația orașului în viziunea lui Sulzer, informațiile de pe plan trebuie corelate cu descrierile făcute de autor în *Istoria Daciei Transalpine*. Pe plan nu se specifică, însă din carte aflăm coordonatele geografice ale Capitalei: „Bucureștiul este așezat la 44°26'45" latitudine nordică și 43°48' longitudine estică, [...] la opt ore depărtare de Dunăre, pe malul nordic al Dâmboviței” (Sulzer, 1930-1934, p. 35). Orașul putea fi străbătut pe lungime într-o oră și jumătate, iar pe lățime, în 3 sferturi de ceas.

Planul lui Sulzer² (Florescu, 1935, pp. 9-11) a fost considerat cea mai veche reprezentare cartografică a orașului până în 1912, când academicianul Nicolae Docan a găsit în Arhiva de Război din Viena un plan elaborat în 1770 (Toșa-Turdeanu, 1963, p. 211). Tot în secolul al XX-lea s-a descoperit în Arhiva Centrală de Stat de Istorie Militară din Moscova un plan rusesc datat tot în 1770, însă, considerat mai vechi (Giurescu, 2009, p. 489). Acestea din urmă conțin mai multe detalii decât planul lui Sulzer, întrucât autorii lor erau interesați să identifice zonele de acces în oraș, drumurile de circulație³ din interiorul orașului. Pe cele două planuri sunt reprezentate biserici, mănăstiri, proprietăți boierești și Curtea Domnească. Pe cel mai vechi plan este marcat și Turnul Colței. Această construcție avea importanță strategică pentru armată, întrucât turnul oferea o imagine de ansamblu asupra întregului oraș.

După descoperirea celor două documente cartografice militare, importanța planului lui Sulzer a scăzut considerabil, fiind considerat de Nicolae Docan „o ridiculă închipuire de plan” (Docan, 1912, p. 1319).

Sulzer a reprezentat partea centrală a orașului, concentrată în jurul Curții Domnești. Pe plan, sunt marcate ulițele podite și nepodite, biserici, mănăstiri, case boierești (Toșa-Turdeanu, 1963, p. 211). Pe harta originală au fost marcate 27 de „edificii” (Florescu, 1935, p. 11) pe care Sulzer le-a considerat mai importante.

2. Muzeul Municipiului București, Colecția Hărți și planuri, Planul Sulzer. O variantă a acestui plan se găsește și pe Internet, pe următorul site <http://romaniaforum.info/board95-istoria-history-of-romania-and-the-republic-of-moldova/board235-valachia-klein-gro%C3%9Fwallachey/board98-bucuresti-bucharest/board727-harti-ale-orasului-bucuresti/657-1781-harta-bucuresti-sulzer/>.

3. Este pretențios spus „drumuri de circulație”, întrucât Bucureștii erau împânziți de ulițe strâmte și întortocheate. Ulițele principale erau podite.

În cartea sa, Sulzer menționează existența a 60 de biserici, majoritatea din lemn. Pe lângă acestea, printre „clădirile mai cu vază”, erau „așa numitele hanuri și biserici, ridicate de diferiți Domnitori”, care au fost înconjurate cu „ziduri înalte”, de apărare. Casele din oraș aveau un singur etaj, iar camerele de locuit erau „așezate în dosul unui culoar boltit susținut de coloane” (Sulzer, 1930-1934, p. 36).

Conform planului lui Sulzer, în zona centrală a orașului se găseau 11 biserici: Biserica Palatului, Biserica Banului Dudescu, Biserica Antim, Biserica Franciscanilor (Bărăția), Biserica Sf. Nicolai (din Lipscani), Biserica lui Ghica, Biserica Crețulescului, Biserica Nemților, Biserica Luterană, Biserica Sf. Elefterie, Biserica Sf. Nicolae Dintr-o Zi (Florescu, 1935, pp. XII, XIII).

În oraș existau 10 mănăstiri: Mănăstirea Sf. Spiridon cel Nou, Mănăstirea Radu Vodă, Mănăstirea Văcărești, Mănăstirea Sf. Gheorghe cel Nou, Mănăstirea Colțea, Mănăstirea Sf. Sava, Mănăstirea Sf. Ion, Mănăstirea Sf. Spiridon cel Mic, Mănăstirea Mihai Vodă, Mănăstirea Cotroceni, Mănăstirea Sf. Gheorghe cel Vechiu⁴.

Proprietățile boierești din centrul orașului aparțineau boierului Dudescu și banului Craiovei. Acestea sunt marcate astfel: Casa Banului Dudescu, Casa lui Ghica Banul Craiovei, Casa Beilicului.

Sulzer marchează pe hartă proprietățile domnitorului: Palatul Nou (Curtea Arsă), Curtea Veche și Biserica Domnească, Palatul Brâncovenesc, Casa Colfescului (Palatul Domnesc).

Tot de pe harta lui Sulzer aflăm poziționarea Spitalului Colțea și a Mitropoliei. După cum se observă și din plan, Mitropolia (marcată cu 6) se găsea „pe un deal, de unde se vede tot Bucureștiul” (Jenne-Lebprecht în *Călători*, 2000, vol. X, p. 743).

În 1861, într-un studiu despre București, Dimitrie Berindei a reprodus planul lui Sulzer și a mai adăugat încă 5 construcții: biserica Sf. Gheorghe-Vechi, biserica Sărindar, hanul lui Constantin Vodă, hanul lui Șerban Vodă, casa Colfescului (Berindei, 2012, p. 146).

Se constată că orașul era delimitat de la nord-vest la sud-est de Dâmbovița. În partea de nord a Capitalei, existau trei drumuri de ieșire din oraș: drumul Brașovului (Podul Mogoșoaiei), drumul Fierăstrăului (Calea Dorobanților) și drumul către Fundeni-Afumați (Podul Târgului de Afară, în ziua de azi, Calea Moșilor). În sudul orașului se găsea Mănăstirea Văcărești, de unde pleca „hotarul estic către nord, paralel cu Podul Târgului de Afară” (Florescu, 1935, pp. 10, 11). Acest hotar trecea prin mahalalele Dobroteasa, Văcărești și Lucaci. Exista și aici un drum de ieșire din oraș, „drumul spre Dudești”. Drumul spre Măgurele pleca din sudul orașului, din dreptul bisericii Antim.

Harta este utilă pentru a analiza rețeaua stradală a orașului. Observăm că nu exista o discrepanță foarte mare între numărul de ulițe podite și numărul celor nepodite. Ulițele podite erau reprezentate prin „linii hașurate și dese”. Drumurile de acces în oraș (drumul Brașovului, drumul Fierăstrăului, drumul către Fundeni-Afumați, drumul spre

4. Muzeul Municipiului București, Colecția de Hărți și Planuri, Planul Sulzer.

Măgurele și drumul spre Dudești) erau podite cu scânduri de stejar. Când ploua, aceste ulițe deveneau impracticabile (Jenne-Lebprecht în *Călători*, 2000, vol. X₁, p. 742).

Conform planului lui Sulzer, exista un dezechilibru semnificativ între numărul de construcții aflate la dreapta Dâmboviței și cele de la stânga râului. Observăm că la dreapta Dâmboviței (privind de la nord la sud), existau doar trei construcții: „Palatul cel Nou” (marcat între paranteze de Berindei „Curtea Arsă”) cu biserica domnească, Mănăstirea Mihai Vodă și Mănăstirea Cotroceni.

În *Istoria Daciei Transalpine*, Sulzer povestește despre modul în care a fost construit „noul palat domnesc de la București”. Planul palatului era „proiectat într-un mod prea gospodăresc”. După tocmelele boierilor, care nu erau de acord cu investirea unor sume semnificative în construcția reședinței domnești, lucrările de execuție au fost încredințate unui mecanic italian, Macri. Palatul era „întru totul mai neregulat și mai rău decât orice locuință de boier” (Sulzer în *Călători*, 2000, vol. X, p. 462). Tot de la Sulzer aflăm că avea forma unui „octogon cu opt, poate chiar 12 unghiuri”. Palatul era făcut din „cărămidă foarte regulată și frumoasă”. Lemnul cumpărat pentru executarea lucrării nu a fost suficient, prin urmare, ușile, ferestrele și podeaua „nu erau executate în chipul cel mai potrivit”. Amplasarea noului palat de „partea cealaltă a Dâmboviței” este confirmată și de Jenne-Lebprecht, care a realizat mai multe călătorii în Țările Române, între 1785 și 1788 (Jenne-Lebprecht în *Călători*, 2000, vol. X, p. 473).

Tot în același capitol, Sulzer povestește despre necesitatea construirii „unui canal pe Dâmbovița contra inundațiilor, numit răstoacă” (Sulzer în *Călători*, 2000, vol. X, p. 462). Scopul acestui sistem era „să tragă apa din râu”. În lucrarea lui Sulzer nu se menționează exact locul unde urma să se construiască canalul și nici nu știm dacă s-a realizat vreodată.

Planul nu redă exact clădirile din centrul orașului, și nici cursul Dâmboviței. De exemplu, pe harta lui Sulzer, este menționată „biserica lui Ghica”, pe locul actualului hotel Continental. Se cunoaște că proprietățile banului Ghica se găseau între Podul Mogoșoaiei și actuala stradă Academiei, în apropierea locului însemnat de Sulzer pentru biserică, însă documentele de epocă nu amintesc nimic de o astfel de construcție (Florescu, 1935, pp. 10-12).

Există discuții privind reprezentarea cursului Dâmboviței: „de la nord-vest spre sud-est albia Dâmboviței, al cărui curs până la podul lui Mihai Vodă venind din sus este rău reprezentat. La nord, cursul greșit înfățișat al gârlei ne indică biserica Sf. Elefterie într-o insulă formată de două brațe ale Dâmboviței”.

Pe harta lui Sulzer, întâlnim o porțiune din fosta gârliță care a secat la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Biserica Sf. Spiridon Vechi era punctul în care Dâmbovița se împărțea în cele două brațe. Acestea se uneau iar la poalele Dealului Mitropoliei. Plasarea pe hartă a bisericii Sf. Elefterie, înconjurată de cele două brațe ale Dâmboviței, nu este în concordanță cu alte planuri elaborate în aceeași perioadă (Specht, Ernst, Purcel). Interesant este că, în cartea sa, Sulzer oferă o descriere a „insulei Elefterie” pe care o consideră „o așezare fermecătoare la poalele grădinilor cu vii și pomi roditori, ce se prelungesc până la marginea Dâmboviței” (Sulzer, 1930-1934, p. 36).

1.2. Planuri militare

Planurile militare au fost realizate în următoarele situații: de austrieci în timpul războiului ruso-austro-turc din 1787-1791 (Planurile Specht, Ernst, Purcel) și de ruși în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 (Planul Hartingh, „Planul orașului București în arătarea situației lagărului de sub comanda generalului Michelson din 1807”, „Planul orașului București și al împrejurimilor, întocmit de corpul inginerilor, cvartirmaiștrilor din cartierul general al companiei din 1807-1812”)⁵.

Hărțile militare realizate de austrieci în timpul războiului din 1789-1791

Interesele militare ale austriecilor în cadrul conflictului austro-turc din 1789-1791 s-au concretizat în apariția a trei planuri mult mai detaliate decât tot ceea ce existase înainte (Florescu, 1935, p. 14). Pentru austrieci, Bucureștii erau un „oraș străin”, prin urmare era necesar să marcheze punctele importante pentru desfășurarea campaniei militare. Austriecii aveau nevoie să identifice drumurile de acces în oraș, construcțiile care puteau oferi găzduire armatei⁶ și zonele înalte ale Capitalei, ce ofereau vizibilitate asupra întregii câmpii. Pentru soldați era important de știut și cum se putea realiza deplasarea în oraș, tocmai de aceea, pe planuri sunt marcate drumurile podite și drumurile nepodite.

Planșa nr. 72 a hărții austriece din 1790 „Militairische Karte der Kleinen oder Oesterreichischen und Grossen Walachei”

Harta, elaborată sub îndrumarea colonelului austriac Specht în 1791, constituie cel mai complex document cartografic despre Țara Românească de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Au fost întocmite 108 planșe colorate, ce au reprezentat „baza ridicărilor topografice din secolul al XIX-lea” (Mihăilescu, 1928, p. 366). De fapt, sunt 111 planșe colorate, de dimensiunea 71,5x48,5 cm, dintre care planșele 1-108 redau locuri din Țara Românească, iar ultimele trei planșe, marcate cu A, B și C, cuprind doar țărmul sârbesc (Căzan, 2003, p. 143).

Planșa nr. 72 redă planul orașului București. Au fost marcate morile, podurile de peste Dâmbovița, viile și spațiile verzi (Giurescu, 2009, pp. 490-491).

Dâmbovița tăia orașul în două jumătăți inegale. Concentrația cea mai mare de străzi se găsea pe malul stâng al râului, întrucât acesta era mai înalt și se evitau inundațiile. Se constată existența unui număr mare de maidane, grădini și livezi la periferia orașului. Maidanele erau folosite de localnici pentru organizarea de târguri, iar de armatele străine pentru cantonarea oștilor în afara orașului.

Pe râul Colentina, situat în afara orașului, între Băneasa și Pantelimon, sunt marcate iazuri (Băneasa, Herăstrău, Colentina, Fundeni) și ape mlăștinoase.

Planul Specht arată că „nucleul de maximă concentrare în zona centrală contrasta puternic cu periferia” (Toșa-Turdeanu, 1963, p. 208).

5. Traducerea preluată din Ana Toșa-Turdeanu, 1963, p. 213.

6. În cazul unui atac al turcilor retrași la Giurgiu, hanurile și mănăstirile fortificate din oraș erau utile pentru retragerea armatei austriece.

Planul Bucureștilor întocmit de Franz Purcel în 1789 (Florescu, 1935, p. 12)⁷.

Baronul Franz Purcel s-a născut la Arad. În 1777 a devenit membru al Academiei de ingineri de la Viena. În timpul războiului ruso-austro-turc a fost numit locotenent-inginer (Florescu, 1935, p. 2).

Planul a fost realizat la o scară de 1.400 stânjeni de Viena și a fost datat „9 noiembrie 1789” (Giurescu, 2009, p. 491).

Sunt marcate cu numere roșii 91 de mănăstiri și biserici: Mihai Vodă, Gorgan, Sf. Constantin, Sf. Elefterie, Podul de pământ, Izvor, Manea Brutarul, Schitu Măgureanu, Sf. Nicolae Tabacu, Biserica Albă, Filaret, Krețulescu, Brezoianu, Stejar, Biserica Evanghelică, Sf. Ioan Moldoveni, Sărindar, Sf. Ioan cel Mare, Zlătari, Măgureanu, Sf. Spiridon Vechi, Sf. Apostoli, Sf. Ecaterina, Spirea-Veche, Hagi-Dina, Antim, Sf. Ilie-Rahova, Sf. Nicolae din Țigănie, Sf. Nicolae din Prund, Doamna Bălașa, Mitropolia, Răzvan, Sibilelor, Caimata, Armenească, Popa Rusu, Oțetari, Mânciulescu (sau Batiște), Icoana, Silvestru, Precupeții Vechi, Dichiu, Sf. George, Biserica Curtea Veche, Sf. Anton, Sf. Sava, Într-o Zi, Ienei, Biserica Visarion, Precupeții-Noi, Popa-Petre, Scaunelor, Sf. Nicolae Șelari, Biserica Colței, Sf. Dumitru, Iancului, Sf. Pantelimon, Oborul Vechi, Olarilor, Popa Soare, Biserica Hagiului, Sf. Ștefan, Popa Nan, Delea Nouă, Sf. Ioan-Nou, Protopopul, Olteni, Sf. Nicolae din Sârbi, Udricani, Sf. Vineri-Herasca, Dobroteasa, Potoceanu, Foișorul, Bradul, Stelea, Vergului, Lucaci, Negustorilor, Delea Nouă, Ceauș Radul, Radu Vodă, Flămânda, Slobozia, Spiridon Nou, Pușcăria, Beldeanu, Bărăției, Văcărești, Cotroceni. Pe lângă cele însemnate de Purcel, George D. Florescu identifică încă 6 lăcașuri de cult, care nu apar, însă, pe planul austriacului: Sf. Gheorghe-Vechi, Sf. Atanasie, Albă din Postăvari, Sf. Gheorghe-Nou, Greci, Stavropoleos.

Pe plan erau trecute cu culoare neagră 28 de proprietăți care aparțineau boierilor sau domnitorului: Palatul Principelui Mavrogheni, Palatul de agrement (ridicat la Șosea), Principele Brâncoveanu cel bătrân, Principele Brâncoveanu cel tânăr, Curtea Veche, Metohul Mitropoliei, Spătarul Ioan Cantacuzino, Ienache Văcărescu, Pană Filipescu, Constantin Dudescul, Vornicul Radu Slătineanu, Dinul Kirițescu, Ioniță Florescul, Zoița Matei Cantacuzino, Elenca Damari, Dumitrașco Racoviță Ban, Venețiana Radu Văcărescu, Ghica, Caimacamul Scarlat Cornescu, Căminarul Isac Ralet, Vornicul Ioan Moruzi, Constantin Darvari, Sf. Sava, Constantin Catargiul, Grigorea Băleanul, Stolnik Istrate Krețulescu, Korneskul.

Din planul lui Purcel, aflăm că în oraș existau opt hanuri: Hanul Filaret (de fapt, este vorba de Hanul lui Șerban Vodă), Hanul Gheorghe-Nou, Hanul Papazoglu, Hanul lui

7. Muzeul Municipiului București, Colecția Hărți și planuri, Planul Purcel; planul poate fi consultat și pe internet la adresa <http://romaniaforum.info/board95-istoria-history-of-romania-and-the-republic-of-moldova/board235-valachia-klein-gro%C3%9Fwallachey/board98-bucuresti-bucharest/board727-harti-ale-orasului-bucuresti/1582-1789-planul-orasului-bucuresti-franz-baron-purcel-g-d-florescu/>.

Constantin Vodă, Hanul Colței, Hanul Stavropoleos, Hanul lui Șerban-Vodă (este vorba, însă, de Hanul Filaret-Colțea) și „Warlam”⁸.

Dacă analizăm pe acest plan repartitia caselor boierești în oraș, constatăm că de-a lungul Podului Mogoșoaiei sunt situate cele mai multe proprietăți, ceea ce arată o deplasare a centrului de greutate reprezentat de Curtea Veche către Podul Mogoșoaiei (Berindei, 2012, p. 147).

Planul Bucureștilor întocmit de Ferdinand Ernst în 1791

Ferdinand Ernst a deținut funcția de locotenent în armata austriacă în 1791. În același an, Ernst a executat la cererea principelui Frederic de Coburg-Saalfeld un plan al orașului București (Florescu, 1935, p. 22). Datorită numărului mare de detalii, Nicolae Docan l-a considerat un „plan economic complet și frumos executat al orașului” (Docan, 1912, p. 1320).

Planul lui Ferdinand Ernst, realizat la o scară de 600 stânjeni de Viena⁹, este considerat neterminat, întrucât îi lipsește legenda (Giurescu, 2009, p. 491). Acesta este similar cu planul baronului Franz Purcel.

Pe plan sunt redate construcțiile importante: bisericile, Curtea Domnească, Mitropolia și câteva proprietăți boierești. Cunoașterea acestor obiective le era utilă austriecilor pentru a-și organiza armata, pentru a-și instala punctele de ajutor medical și centrele de supraveghere.

În dreptul bisericii clădite de Mavrogheni, este scris „Türkenschanz Alte”, sintagmă ce a fost interpretată de George Florescu drept „o redută otomană” (Florescu, 1935, p. 1). Probabil, este vorba de o confuzie, întrucât niciun călător străin și niciun document de epocă nu amintesc de o astfel de construcție. După cum se observă și din planurile întocmite în secolul al XIX-lea, în locul marcat „Türkenschanz Alte”, la capătul Podului Mogoșoaiei, se găseau o cișmea și o biserică, ambele realizate în timpul domniei lui Mavrogheni.

Drumurile podite și nepodite sunt reprezentate ca o rețea de pânze. Nu sunt marcate deloc denumiri de ulițe sau de poduri. Se pot identifica ușor următoarele ulițe principale: Podul Târgului, Podul Calicilor, Podul Beilicului, Podul Văcăreștilor, Podul de pământ și Podul care lega Curtea Nouă (cunoscută ulterior drept Curtea Arsă) de Biserica Sf. Ioan cel Mare. Acestea sunt hașurate, ceea ce arată că erau podite parțial sau total¹⁰. Podul care conecta Curtea Veche de Biserica Sf. Ioan cel Mare era singurul drum podit în totalitate, întrucât pe el umblau domnitorul și suita sa¹¹.

Se observă că existau câteva ulițe podite și în jurul Curtii Vechi.

Planurile Ernst și Purcel sunt orientate către sud, ceea ce este explicabil, întrucât intrarea austriecilor în oraș s-a făcut pe actuala Șosea Kiseleff (Florescu, 1935, p. 13). Pe ambele planuri sunt marcate drumurile de ieșire din oraș, ulițele podite și nepodite.

8. Acest han este poziționat de Purcel în spatele altarului Bisericii Sf. Ecaterina.

9. Sau klafteri. Un klafter are 1.896 m.

10. Muzeul Municipiului București, Colecția Hărți și planuri, Planul Ernst și Planul Purcel.

11. Ibidem.

Constatăm, în ambele cazuri, interesul pentru biserici și hanuri, întrucât acestea erau fortificate cu ziduri și permiteau astfel adăpostirea trupelor. Pe ambele planuri, bisericile au fost însemnate cu cerneală roșie, casele boierești au fost numerotate cu cerneală neagră, iar hanurile au fost scrise cu litere minuscule negre¹².

Pe aceste planuri, sunt marcate drumurile de legătură cu provincia: Prisiceni („nach Perschezeny”), Târgoviște („nach Tergovischta”), Văleni („Weg nach Sadu Valeny”). Pe planul lui Ernst, mai apare un drum de ieșire din oraș, către Dragomirești („nach Dragomirescht”). Marcarea drumurilor de ieșire spre așezări bine stabilite demonstrează scopul militar al redactării celor două planuri. Putem deduce că orașul era inclus într-un sistem strategic al armatei austriece.

Există diferențe între cele două planuri, în ceea ce privește dispunerea trupelor austriece, ceea ce este oarecum de așteptat, întrucât cele două documente au fost realizate în momente diferite de timp: planul Purcel a fost întocmit la intrarea trupelor austriece în oraș, în timp ce planul Ernst a fost elaborat la finalul războiului ruso-austro-turc (Giurescu, 2009, p. 491).

După cum era de așteptat, planul Purcel conține mai multe detalii decât planul Ernst, cel din urmă nefiind terminat (Florescu, 1935, p. 13). O altă diferență între cele două planuri este dată de modul în care sunt colorate obiectele reprezentate: pe planul Ernst doar proprietățile sunt colorate, fiind alese culorile „verde” și „cafeniu gălbui”, în timp ce planul Purcel este colorat „în verde și în galben, ca și proprietățile din mijlocul orașului” (Florescu, 1935, pp. 157-158).

Următoarele biserici: Biserica Sf. Gheorghe-Vechi, Biserica Sf. Atanasie, Biserica Albă din Postăvari, Biserica Sf. Gheorghe-Nou, Biserica Grecilor și Biserica Stavropoleos nu sunt redată nici pe planul Purcel, nici pe planul Ernst. Nu este cunoscut motivul pentru care atât Ernst, cât și Purcel au omis cele 6 lăcașuri de cult, deși ele existau la momentul realizării celor două hărți.

Realizate la scurt timp după planul lui Sulzer, hărțile lui Ernst și ale lui Purcel confirmă același mod de dispunere a populației în jurul Dâmboviței. Se observă că, de-a lungul malului stâng, rețeaua stradală este mai densă și numărul de construcții mai mare, ceea ce sugerează o densitate mai mare de locuitori.

Planurile militare întocmite de ruși

Războiul ruso-turc din 1806-1812 a determinat cantonarea armatei rusești pe teritoriul Principatelor. În acest context, rușii aveau nevoie să cunoască zonele fortificate ale orașului, să identifice punctele de intrare și de ieșire din oraș. Astfel, au fost realizate trei planuri militare care redau Bucureștii: Planul lui Hartingh (1806), „Planul orașului București în arătarea situației lagărului de sub comanda generalului Michelson din 1807” și „Planul orașului București și al împrejurimilor, întocmit de corpul inginerilor, cvartirmaștrilor din cartierul general al companiei din 1807-1812” (Toșa-Turdeanu, 1963, p. 213).

12. Ibidem.

Planul Bucureștilor realizat de Hartingh în 1806

În 1806, Hartingh a realizat un plan al Bucureștilor, pornind de la documentul cartografic întocmit de Andreas Gaudi, cancelarul austriac la București (Giurescu, 2009, p. 491). Nu este cu mult diferit față de planurile amintite anterior, schimbările constând în menționarea unui număr mai mare de biserici și mănăstiri¹³, ceea ce este oarecum explicabil, ținând cont că s-au scurs 15 ani, timp în care orașul a cunoscut modificări. Pe hartă, orașul apare înconjurat de păduri: spre vest – Codrii Cotrocenilor, Codrii Grozăveștilor și Codrii Lupeștilor; spre nord-vest Pădurea de la Râioasa; spre nord Pădurea Băneasa, Pădurea Măicănești, Pădurea Vlăsiei și spre sud Pădurea Brăneștilor (Giurescu, 1976, p. 172).

Un alt plan al Bucureștilor a fost ridicat de ofițerii ruși, în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829. Acesta a fost întocmit de sublocotenentul rus Sernskant și de topograful I. Kuzim și se intitulează „Planul Bucureștiului și al împrejurimilor”. Se găsește la arhivele militare din Rusia.

1.3. Planuri întocmite din inițiativă internă, cu scopuri edilitare

În timpul domniei lui Grigore al IV-lea Ghica (1822-1828), a fost realizat un plan al Bucureștiului, al cărui autor nu este cunoscut. După presupunerile celor care au studiat documentul, un posibil autor a fost inginerul german Moritz von Ott. Se presupune că planul a fost realizat în august 1825. Planul a fost găsit de cercetătorul Paul Păltănea în colecțiile Bibliotecii „V.A. Urechia” din Galați (Păltănea, 1983, p. 296).

Planul este lucrat în culori și are dimensiunile 52,5x72,5 cm, planul propriu-zis fiind de 51.5x54 cm. Orașul era împărțit în zece „plăși” și nu în cinci, cum fusese împărțit în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812. Denumirile „plășilor” s-au păstrat. „Târgul de Afară” a devenit „Târgul de Afară de Sus” și „Târgul de Afară de Jos”. Același algoritm s-a aplicat și pentru celelalte plăși din oraș. Prin urmare, conform planului, orașul era împărțit în următoarele plăși: „Târgul de Afară de Sus”, „Târgul de Afară de Jos”, „Broștenii de Sus”, „Broștenii de Jos”, „Gorganii de Sus”, „Gorganii de Jos”, „Târgul de Sus”, „Târgul de Jos”, „Podul Mogoșoaiei de Sus” și „Podul Mogoșoaiei de Jos”.

Împărțirea „plășilor” în „de sus” și „de jos” arată că planul reprezintă o schiță a unui proiect urbanistic de reîmpărțire a orașului.

Pe plan sunt trecute biserici, câteva case boierești și agenții consulare („Agence d’Autriche” în Plasa Târgului de Afară de Sus și „Consulat du Prusse lors de la révolution” în Plasa Broștenii de Sus).

Însemnarea „Konak de Theodor lors de la revolution” l-a determinat pe cercetătorul Paul Păltănea să considere că autorul planșei este Moritz von Ott, care se găsea în relații bune cu Tudor Vladimirescu.

Și pe acest plan se vede că densitatea cea mai mare de locuire este în zona centrală a orașului, pe malul stâng al Dâmboviței, în jurul Curții Vechi.

13. În număr de 113.

Analizând planurile prezentate mai sus, se observă că „Dâmbovița și drumul care duce spre Moldova dețin un rol generator” (Harhoiu, 2005, p. 30). Axa Dâmboviței și axa drumului moldovenesc sunt aproximativ perpendiculare, în jurul lor fiind: Mănăstirea Radu Vodă, Mitropolia, Mihai Vodă și Cotroceni. Nucleul orașului poate fi considerat în patrulaterul format de mănăstirile menționate mai sus. „Așezarea Curții Princiare în casele ridicate de boierul Dinicu Golescu [...] pe Podul Mogoșoaiei” (Mucenic, 2004, p. 9) reprezintă o nouă etapă în modelarea formei orașului, întrucât apare un nou ax, pe Podul Mogoșoaiei. La începutul secolului al XIX-lea, putem observa doi poli, în jurul cărora se centrează viața economică a Bucureștilor: Curtea Veche și Podul Mogoșoaiei. Se poate spune că dezvoltarea urbană a avut loc aproape concentric, cu o densitate mai mare în partea de N-E a Dâmboviței.

1.4. Planuri de moșii

După cum se observă din planurile realizate de Ernst și de Purcel, o suprafață foarte mare a orașului este deținută de moșii, care aparțineau mănăstirilor sau boierilor. Pe teritoriul acestor moșii, s-a așezat de-a lungul timpului „sărăcimea” orașului, care și-a „clădit case modeste sau numai niște bordeie, una cu pământul, peste cari vara creșteau bălăriile în ciuda omului de sub ele” (Lărgeanu, 2003, p. 7).

Odată ce erau așezați aici, locuitorii erau obligați să plătească chirie către proprietarul moșiei. Chiriașii deveneau embaticari¹⁴, primind terenul pe care se așezaseră sub formă de „concesiune”, timp de 99 de ani, având dreptul de a-l vinde, de a-l transmite ca moștenire sau de a-l închiria. Cel care prelua terenul respectiv devenea tot embatic, fiind obligat să plătească chirie către proprietar. În cazul în care proprietarul era o mănăstire, embaticarul își putea plăti chiria și în natură, în produse anume cerute de mănăstire. Embaticarii aveau voie să cultive orice, însă doar pentru uz personal (Lărgeanu, 2003, p. 7).

Un exemplu de astfel de moșie era moșia Grozăvești sau Ciurelu (S.A.N.I.C. Fond *Planuri A-N*, jud. Ilfov, nr. 30), deținută de Mănăstirea Mihai Vodă. Conform unui document emis în 1706 de domnitorul Constantin Brâncoveanu, satul Grozăvești era trecut în proprietatea Mănăstirii Ioan Botezătorul, întrucât proprietarul Tănăsie Păușescu rămăsese fără moștenitori. Ulterior, la începutul secolului al XIX-lea, a fost consemnată în scriptele Mănăstirii Mihai Vodă (Mușețeanu, 1935, pp. 9-10). Odată cu creșterea numerică a populației, s-a transformat în mahalaua Căramidarii de Sus, marcată și în planurile Purcel și Ernst¹⁵. Datorită riscului crescut de inundații, mahalaua găzduia un număr redus de locuitori, *Catagrafia bisericilor bucureștene de la 1810* consemnând 80 de locuitori (bărbați și femei) în 30 de case (Lăpedatu, 1907, pp. 54-55).

Întinderea acestei moșii se poate observa foarte bine și pe un plan realizat de inginerul Alexandru Paladi în anii 1840¹⁶, la cererea Ministerului Agriculturii, care

14. Persoană care arenda o proprietate cu embatic.

15. Apare sub sintagma „Zigel Schlage” (care s-ar traduce prin „bătutul cărămizii”).

16. Planul are o scară de 900 stj., dimensiune de 51x41 cm și este redactat pe hârtie pânzată, color.

consemnează limitele moșiei: nord – moșia Herăstrău, sud – Dâmbovița cu moșia Cotroceni, Sfârgeștii Mănăstirii Mihai Vodă, est – Mănăstirea Sf. Sava și vest – Mănăstirea Sărindar, Mănăstirea Sf. Ecaterina.

1.5. Planuri de clădiri

După cum se poate vedea pe planurile realizate de Purcel și de Ernst, în București existau următoarele categorii de construcții: Curtea Domnească, casele boierești, bisericile, hanurile, dughenele negustorilor și casele celorlalți locuitori, care puteau fi din chirpici sau simple bordeie.

O arhitectură interesantă o aveau hanurile aflate în strânsă legătură cu viața economică a orașului. După cum se poate observa, acestea aveau funcție dublă: adăposteau oamenii, mărfurile și animalele și reprezentau spații comerciale, unde negustorii veniți de departe își vindeau produsele. Aceste funcționalități sunt sugerate și de etimologia cuvântului han, care însemna „cârciumă unde poposesc călătorii, hotel pentru țărani” (Zamani, 2007, pp. 33, 34, 47). În funcție de modul în care erau construite, acestea erau clasificate în trei categorii: hanurile în formă de patruleter, hanurile tip pasaj și hanurile în forma literei „E”.

Hanurile tip patruleter erau cele mai frecvente, având ziduri groase pe toate cele patru laturi, intrarea în curtea interioară făcându-se printr-o singură poartă. Printre acestea se număra și Hanul Constantin Vodă, al cărui plan se găsește la Arhivele Naționale ale României, sediul central. Acesta se număra printre cele mai vechi hanuri din oraș, fiind ridicat de domnitorul Constantin Brâncoveanu, în 1692, pe una dintre proprietățile confiscate de la Bălăceni (Florescu, 1935, p. 136). Făcea parte din categoria hanurilor domnești, fiind considerat un „han mare”, alături de Hanul Filipescu, Hanul Goleșcu, Hanul Manuc, Hanul Papazoglu, Hanul Zamfir și Hanul Gabroveni (Potra, 1985, p. 34). Acesta se găsea în dreptul bisericii Stavropoleos. Amplasat lateral față de nucleul comercial al Capitalei, Hanul Constantin Vodă nu s-a bucurat de o importanță economică, atrăgând doar negustori mărunți sau simpli chiriași (Potra, 1981, p. 347).

Odată cu construirea Mănăstirii Văcărești de către domnitorul Nicolae Mavrocordat, hanul a fost trecut în proprietatea ei. Schimbarea este confirmată și de planurile 38¹⁷ și 39¹⁸ din Fondul *Planuri A-N*, Ilfov, unde este menționat ca proprietate a Mănăstirii Văcărești. Hanul avea perete comun cu Hanul Stavropoleos și comunicare directă cu Podul Mogoșoaiei. Se mai învecina cu Hanul Zlătari și cu Mănăstirea Sf. Ioan cel Mare.

17. Ridicat pe 30 martie 1848, de către ing. Borosiu, pe hârtie pânzată, color, la cererea Ministerului Agriculturii. Are dimensiunile 90x64 cm. (A.N.I.C., Fond *Planuri A-N*, jud. Ilfov, nr. 38) Acest plan a fost publicat și în albumul Oana Marinache, Cristian Gache, *Arhiva de arhitectură 1830-1860 o colecție unică de planuri și schițe*, Editura Istoria Artei, București, 2015, p. 181.

18. Ridicat pe 30 martie 1848, de către ing. Borosiu, pe hârtie pânzată, color, la cererea Ministerului Agriculturii. Are dimensiunile 89x63 cm. (A.N.I.C., Fond *Planuri A-N*, jud. Ilfov, nr. 39).

Deși cele două planuri au fost întocmite abia în 1848, acestea confirmă arhitectura hanului, care a fost aceeași de-a lungul timpului. Din cele două planuri, observăm că este vorba de un han cu un etaj, care la parter avea 35 de prăvălii, iar la etaj avea 25 de camere mari, cu un culoar de trecere în fața lor. Camerele de la etaj erau închiriate.

2. Inițiative urbanistice venite de la domnitorii locali

De la distanță, Capitala crea impresia unui oraș mare și verde, însă, cu cât călătorul se apropia, imaginea se schimba total. În 1776, pentru Lionardo Panzini, Bucureștii aveau „înfățișarea unui sat”, fiind „construit într-un fel despre care nu aveți idee”. Casele erau „împrăștiate ici și colo”, ceea ce arăta slaba populare a orașului. Podirea drumurilor reprezenta „un fapt nou și ciudat” pentru un călător occidental. Ulițele erau podite pentru a scăpa de noroi, însă, pe timp de ploaie sau de ninsoare, mersul prin oraș devenea anevoios, întrucât „scândurile nu erau bine îmbinate între ele, nici netede, nici bine geluite” (Panzini în *Călători*, 2000, vol. X, p. 214).

Panzini a observat foarte bine câteva dintre problemele cu care se confrunta orașul¹⁹. O parte dintre ele aveau să fie abordate, însă nu rezolvate, prin „proiectele de urbanizare”²⁰, inițiate de domnitorii fanarioți. Marile schimbări ale formei Capitalei s-au produs abia în Epoca Regulamentară, când generalul Pavel Kiseleff a fost numit guvernator al Principatelor.

Alexandru Ipsilanti (1774-1782) a fost primul domnitor care a impus delimitarea orașului. Prin porunca din 28 martie 1776, acesta cerea boierilor să stabilească hotare (marcate prin cruci) pe marginea Bucureștilor, astfel încât casele să nu se mai construiască dincolo de aceste delimitatoare (Georgescu, 1966, p. 35). Măsura lui Ipsilanti nu a avut efect pe termen lung, întrucât „în 1821, Bucureștii ocupa lunca Dâmboviței, în amonte, către Grozăvești; în sud depășea cu mult Mănăstirea Radu Vodă, iar în nord se întindea către Herăstrău și Băneasa” (Căzan, 1992, p. 126).

O altă problemă cu care se confrunta Capitala era dată de numărul frecvent de inundații. Ipsilanti a inițiat un proiect prin care apele Dâmboviței să fie deviate spre Argeș. Primele cișmele din București au apărut tot datorită lui Ipsilanti, care, în 1777, a plasat o cișmea pe Podul Mogoșoaiei și o alta aproape de Curtea Veche. Tot Ipsilanti cere să se construiască o nouă Curte Domnească în Dealul Spirii (Giurescu, 1976, p. 226).

Rețeaua de cișmele din oraș a fost extinsă de Nicolae Mavrogheni (1787-1790), care a adus apă de izvor de la Crețulești (Căzan, 1992, p. 129). A construit o biserică la capătul Podului Mogoșoaiei, unde a „hotărât un loc de târg” în fiecare zi de joi (Giurescu, 1976, p. 230).

Incendiul din 1804 l-a determinat pe domnitorul Constantin Vodă Ipsilanti să impună o serie de reguli privind numărul de etaje și materialele folosite pentru casele ce

19. Am mai putea adăuga lipsa sistemului sanitar, numărul mare de inundații, incendii în care, în unele cazuri, ajungeau să ardă mahalale întregi.

20. Denumire destul de tendențioasă, având în vedere aplicarea și impactul acestora în evoluția urbanistică a Capitalei.

urmau să fie construite în locul celor arse. Domnitorul le-a cerut bucureștenilor „să facă casele drept în rând, să iasă ulițele drepte, nu șuvăite și casele una mai afară și alta mai înlăuntru, ca mai înainte, de astupa una pe alta” (Georgescu, 1966, p. 36).

În 1814, a fost creat un sistem primitiv de iluminare a orașului. Prima uliță care a beneficiat de acest sistem a fost Podul Mogoșoaiei, fiind puse felinare din șapte în șapte case (Berindei, 2010, p. 9).

Cel dintâi domn pământean, Grigore IV Ghica (1822-1828), s-a remarcat printr-un interes crescut față de organizarea și modernizarea orașului. Repară ulițele principale ale orașului, înlocuind sistemul de podire cu unul nou, occidental. Astfel, apar primele drumuri pavate din istoria Bucureștilor. În 1825, este „terminat primul pod de piatră”, podul Târgului de Afară (Giurescu, 1976, p. 230). Ghica reia vechile proiecte de alimentare cu apă a Capitalei, prin urmare îi cere inginerului german Mayer să „elaboreze un proiect pentru alimentarea cu apă prin conducte de fontă de la izvoarele din afara orașului” (Căzan, 1992, p. 130).

Începerea războiului ruso-turc, în 1828, a oprit acțiunile de modernizare inițiate de domnitorul Ghica.

Primul proiect de sistematizare a Bucureștilor a fost realizat în timpul generalului Kiseleff (1829-1834). În această perioadă, s-au redactat și s-au votat Regulamentele Organice, acte cu valoare constituțională în Țara Românească și în Moldova.

Titlul proiectului, *Regulamentul pentru starea sănătății, înfrumusețarea și paza bunei orânduiei în Politia Bucureștilor*, sugera intențiile pe care generalul le avea privind salubritatea și modernizarea orașului.

Proiectul viza reglementarea sistemului de curățenie din oraș, înfrumusețarea străzilor, pavarea drumurilor, crearea unui sistem de iluminat, creșterea siguranței locuitorilor prin îmbunătățirea „străjii temnițelor” (Georgescu, 1966, p. 38).

Prin regulament, întinderea orașului era marcată prin 23 de pietre de hotar. Dincolo de acestea, realizarea oricărei construcții era interzisă. Erau fixate 10 bariere de intrare și de ieșire din oraș: Podul Mogoșoaiei, Ulița Herăstrăului, Podului Târgului de Afară, drumul Pantelimonului, drumul Dudeștilor și al Vitanului, ulița Dobrotesii, Podul Șerban Vodă, Podul Calicilor, Podul de Pământ și Ulița Târgoviștei.

Orașul din perioada regulamentară corespunde la nord și la est cu actualul București, mărginit de „drumurile care vor constitui șoselele de centură: Iancu de Hunedoara – Ștefan cel Mare – Mihai Bravul” (Mucenic, 2004, p. 7).

Conform regulamentului, se dorea să se facă pavarea tuturor ulițelor în mai puțin de 4 ani. Se urmărea igienizarea orașului, prin curățarea Dâmboviței și asanarea mocirlelor. Regulamentul fixa alcătuirea și atribuțiile Poliției, doctorilor și spițerilor. La final, cuprindea o listă cu cheltuielile anuale.

În acest context, Kiseleff l-a însărcinat pe Michel de Sanejouand, numit șeful Direcției de Arhitectură și de Geniu a Municipalityții București, să ridice un plan al orașului. Din nefericire, cele douăsprezece planșe întocmite de Sanejouand nu s-au

păstrat până în zilele noastre. Acest plan îi ajuta pe membrii marii vornicii să determine locurile optime pentru cele cincizeci de cișmele care urmau să se construiască în 1834 în București, pentru cele patru piețe, pentru cele cinci foișoare de foc, pentru o piață mai mare, pentru o grădină publică și pentru un teatru (Berindei, 1959, p. 140).

Grădina publică urma să fie amenajată la capătul de nord al Podului Mogoșoaiei, la „Șosea”. Lucrările au fost încredințate arhitectului german Wilhelm Meyer și au început în 1832, când s-a trasat „Aleea cea Mare, între Capul Podului Mogoșoaiei și Dumbrava Bănesei”, cu scopul de a crea o zonă de relaxare pentru locuitori (Olteanu, 2002, p. 139). Acest loc de promenadă era absolut necesar bucureștenilor care, în anii 1830, nu mai aveau decât două locuri unde puteau ieși: Grădina cu Cai (în apropierea Pieței Mihail Kogălniceanu de astăzi) și Dealul Mitropoliei (Vătămanu, 2014, p. 78).

Locul nu a fost ales întâmplător, întrucât exista deja o zonă de promenadă la Băneasa, însă din punct de vedere peisagistic putea fi considerată într-un stadiu destul de primitiv.

Într-o descriere a Bucureștiului, realizată de Stanislas Bellanger în 1836, este surprins și locul de plimbare al protipendadei, care nu era altceva decât o pădurice, brăzdată de alei drepte, cu câte un ochi de apă: „La două mile în preajma Bucureștiului, se găsea atunci, și probabil există și astăzi un loc delicios, încântător, Băneasa. [...] Băneasa era pentru români ceea ce sunt pentru parizieni Saint-Cloud, Montmorency, Enghinen sau Saint-Maur. Se ajunge acolo în trăsură sau călare, și cei care se plimbă, fără a fi prea numeroși, în zilele săptămânii, mai ales, nu încetează să anime acest Eldorado, prin grupurile lor de elită. O pădure mică, străpunsă de alei drepte, când curbe, ce sporesc frumusețea naturii. Se găsesc la fiecare pas tufe enorme de măceșe, de mirt de Sicilia, de caprifoi, de iasomie, de răsurii; peste tot încântătoare umbrare, de unde se răspândesc parfumurile cele mai suave, tinerele femei la modă, păsările cele mai gălăgioase. Mici ochiuri de apă limpede se ivesc din toate colțurile din iarbă, ca niște rădăcini de cristal, care merg, murmurând și se undesc într-un fel de insulă înconjurată de mărăcini și sălcii parfumate” (Bellanger în *Călători*, 2006, s.n., vol. III, p. 459).

Pornind de la acest pasaj, este mai ușor de înțeles de ce, în toate planurile prezentate pentru organizarea grădinii, s-au ales aleile drepte, curbate la capete, care trec printre liniile de arbori și arbuști. În Fondul de documente „Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice” (R.E.A.Z.) s-au păstrat la Arhivele Naționale ale României, sediul central, planurile după care urma să se realizeze amenajarea grădinii de la Băneasa (S.A.N.I.C., Fond Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice, dosar nr. 3/1840, f. 61).

Concluzii

Din suita de documente cartografice prezentate în acest articol, pentru a înțelege cum arătau Bucureștii la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, observăm că planurile austriece din 1787-1791 sunt cele mai ilustrative, întrucât sunt marcate clădiri diverse din oraș, cum ar fi hanurile, bisericile, Curtea Domnească, drumurile de intrare/ ieșire. Planurile rusești sunt mult mai simplificate, amintind doar

câteva clădiri importante: Curtea Domnească, Mitropolia, câteva case boierești, fiind insuficiente pentru a înțelege dezvoltarea urbană. În completarea informațiilor oferite de planurile generale, pot fi utile și hotărnicile, care pot confirma sau infirma dispunerea prezentată, ceea ce atrage necesitatea unei analize mai complexe.

Un aspect comun evidențiat de hărțile studiate, care ajută la înțelegerea modului în care orașul s-a extins, a fost reprezentarea Dâmboviței, care a devenit axa orașului. Este o axă asimetrică, cu o concentrare mai mare de populație pe malul stâng al râului. Deși orașul s-a mărit, acest șablon a rămas constant, întrucât malul mai ridicat al Dâmboviței era o garanție că inundațiile nu vor afecta gospodăriile. Un efect imediat al extinderii orașului a fost apariția mahalalelor, care nu constituiau doar *enorii*, ci comunități în sine (Câlția, 2011, p. 422), unde *maidanul* și biserica confereau caracteristicile comunității respective. Maidanul, termen a cărui accepție este astăzi exclusiv peiorativă, reprezenta în epocă spațiul de socializare pentru membrii mahalalei, reuniți adesea de preocupări economice comune, iar biserica reprezenta identitatea spirituală a mahalalei respective. De aceea cele două componente au fost considerate ca poli identitari ai comunităților urbane din București.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Surse inedite / Unpublished Sources

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale:

Fond Planuri (județe lit. A-N) – 1768-1950.

Fond Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice.

Fond Colecția Diplomatică – 1626-1847.

Muzeul Municipiului București, Colecția de Hărți și Planuri.

Surse editate (documente, surse narrative, coduri de legi, literatură) / Published Sources (documents, narrative sources, legislation, literature)

Călători, 2000, Holban, M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M., Cernovodeanu, P. (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. X, partea I, Editura Academiei Române, București.

Călători, 2006, Cernovodeanu, P., Bușă, D. (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, București.

Catagrafia, 1907, *Catagrafia bisericilor bucureștene de la 1810 publicată de Alex. Lăpedatu*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1907.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

Berindei, D., 1959, „Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii unirii (1831-1862)”, în *R.I.*, t. XII, nr. 5, pp. 133-158.

- Berindei, D., 2012, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459-1862)*, ed. revizuită, Editura Pro Universitaria, București.
- Căzan, I., 1992, „Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1829)”, în *B.M.I.M.*, vol. XI, București, pp. 127-138.
- Căzan, I., 2003, „Misiuni austriece de explorare și cartografiere a cursului Dunării și a spațiului românesc, 1783-1791”, în *R.I.*, t. XIV, nr. 3-4, pp. 131-146.
- Câlția, S., 2011, *Așezări urbane sau rurale? Orașele din Țările Române de la sfârșitul secolului al XVII-lea la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Universității din București, București.
- Cernovodeanu, P., 1959, „Cele mai vechi mențiuni ale orașului București în cartografia europeană”, în *Căl.Bib.*, t. XII, nr. 9, pp. 25-26.
- Cernovodeanu, P., Edroiu, N. (coord.), 2002, *Tratatul de istorie a României*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București.
- Docan, N., 1912, „Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787-1791”, în *A.A.R.M.S.I.*, seria II, t. XXXIV, pp. 1249-1360.
- Florescu, G.D., 1935, *Din vechiul București, biserici, curți boierești și hanuri între anii 1790-1791 după două planuri inedite*, București.
- Georgescu, F., 1966, „Probleme de urbanism și sistematizare în București în anii 1831-1848”, în *M.I.M.*, vol. IV, București, pp. 35-67.
- Giurescu, C.C., 1976, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Ceres, București.
- Giurescu, C.C., 2009, *Istoria Bucureștilor*, ed. a III-a rev., Editura Vremea, București.
- Harhoiu, D., 2005, *Bucureștii un oraș între orient și occident*, Editura Simetria, București.
- Lărgeanu, A., 2003, „Embaticarii moșiei Grozăvești”, în *B.Buc.*, t. VI, nr. 8, București, pp. 7-9.
- Mihăilescu, V., 1928, „Harta austriacă din 1791”, în *B.S.R.R.G.*, t. XLVII, pp. 366-372.
- Mucenic, C., 2004, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, Editura Vremea, București.
- Mușețeanu, I., 1935, *Monografia bisericii Cărămidarii de Sus (Grozăvești)*, Tipăritură cu cheltuiala Morii Herdan, București.
- Olteanu, R., 2002, *Bucureștii în date și întâmplări*, Editura Paideia, București.
- Pălănea, P.V., 1983, „Un plan necunoscut al orașului București din vremea domniei lui Grigore al IV-lea Ghica”, în *R.I.*, t. XXXVI, nr. 3, pp. 295-300.
- Popescu, M., 1935, „Bucureștii descriși de Sulzer la sfârșitul veacului al XVIII-lea”, în *Buc.V.*, anii I-V, 1930-1934, pp. 34-38.
- Potra, G., 1981, *Din Bucureștii de altădată*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Potra, G., 1985, *Istoricul hanurilor bucureștene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Toșa-Turdeanu, A., 1963, „Orașul București în cartografie până la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în *M.I.M.*, vol. I, București, pp. 203-217.
- Vătămanu, N., 2014, *Istorie bucureșteană*, ed. a II-a, Editura Vremea, București.
- Zamani, L., 2007, *Comerț și loisir în vechiul București*, Editura Vremea, București.